

Belgiës lange weg naar de vaccinatiedwang

door

DR. L. ELAUT *

In 1798 publiceerde Edward Jenner te Londen zijn *An Inquiry into the Causes and Effects of the Variolae Vaccinae*.

Hij ontwierp daarin een wetenschappelijke methode die het mogelijk maakte de profylaktische immunizatie tegen de pokziekte, zelfs op wereldschaal, tot stand te brengen. Reeds na vrij korte tijd werd de Jennerse koepokinenting individueel toegepast en gepropageerd.

Om mij tot een enkele plaats te beperken, wijs ik op het baanbrekend werk van Guillaume Demanet (1747-1831), een Gents chirurgijn, verlosmeester en steensnijder, die dank zij zijn persoonlijke relatie met Jenner, vaccine uit Engeland kon betrekken en daarmee de eerste inenting in zijn stad verrichtte op 7 september 1800. Hij nam ook het initiatief om de nieuwe methode door de welgestelde burgerij te doen aanvaarden, en was de eerste voorzitter van het Comité de Vaccine, dat zich tot doel stelde de vaccinatie kosteloos ten behoeve van de onvermogenen in te richten ¹.

Met het oog op een uitgebreide toepassing van een eenvoudig, efficiënt en veilig immunizeringsprocédé, trokken de regeringen de zaak tot zich. Ze zorgden voor het bereiden en in voorraad houden van een betrouwbare entstof, die ze kosteloos en onbeperkt ter beschikking van de geneeskundigen stelden, ze zetten de bevolking aan de kinderen te laten vaccineren, richtten daartoe zitdagen in en namen alle onkosten voor hun rekening.

Hoewel op die manier van overheidswege sterk op de vaccinatie aangedrongen en op de gevaren van het achterwege laten daarvan met nadruk gewezen werd, behelsden de voorschriften geen enkele wettelijke verplichting. Dit bracht mede dat het de goeude standen waren die het nut van de vaccinatie tegen de pokken het eerst begrepen, en hun kinderen vrij vlot lieten inenten; ze konden daarvoor uit eigen beurs betalen.

* Voor het opzoeken van dokumentatie dank ik dhr J. Temmerman en zijn personeel van de Studie- en Dokumentatiedienst van de Belgische Senaat.

1. *Biogr. Nat.* V, 1876, 510; N. Cornelissen, *Notice biographique de G. Demanet*, Gent 1832.

Met de volksklasse was het anders gesteld. De berooidheid en de daaruit voortvloeiende verwaarlozing van de meest essentiële preventieve gezondheidszorgen, hadden tot gevolg dat de dringende uitnodiging van hogerhand om de kinderen te laten vaccineren, meestal dode letter bleef. Ten gevolge van dit in gebreke blijven ging men in de verantwoordelijke, en zich bezorgd makende, regeringskringen de noodzakelijkheid overwegen een zekere vaccinatiedwang in te voeren.

* * *

Voor het Koninkrijk der Nederlanden, waartoe het huidige Belgische grondgebied toentertijd behoorde, vindt men van de ongewilde doch in feite gegroeide medisch-sociale diskriminatie-toestand ten opzichte van de noodzakelijk geachte veralgemeende vaccinering, het eerste duidelijk bewijs in het Koninklijk Besluit nr. 20 van 18 april 1818.

Een vaccinatiedwang wordt ingevoerd met deze woorden: „1° Alle diegenen, welke uit de algemeene of plaatselijke kassen gealimenteerd worden of eenigen onderstand ontvangen, zullen verplicht zijn hunne kinderen, voor zoo verre die nog geene kinderziekte gehad hebben, hetzij uit de natuur, hetzij door inenting², en aan welke de Vaccine nog niet is geapliceerd, te doen vaccineren, zoodra de gezondheid en gesteldheid der kinderen die kunstbewerking zal toelaten. De Armbesturen zullen voor de uitvoering dezer bepaling zorg dragen”.

Ook de administrateurs van weldadige gestichten waren tot dezelfde maatregelen gehouden voor de kinderen onder hun voogdij geplaatst. De provinciale geneeskundige commissies en de gemeentebesturen moesten alles in het werk stellen om de vaccinatie vlot te doen verlopen, en de inenters kregen de regelen gedikteerd, ten einde van de gedane verrichtingen goede en regelmatige aantekening te houden, op straffe van niet vergoeding (art. 10).

Voorts deed paragraaf 4° van het Kon. Besluit in dezer voege een beroep op de particulieren om mede te werken „De administrateurs van zoodanige weldadige gestichten, welke uit hunne eigene fondsen of uit de kassen van particulieren onderhouden worden, ten einde het gezegend middel der vaccine meer en meer algemeen te maken, worden op het dringendst aangemaand, om ook in den

2. Met deze „inenting” wordt de „varioliatie” bedoeld; zij verschilt van de „vaccinatie”. Beide methodes zijn immunizerend. De eerste geschiedt door de aanzetting van een „mensenspok” van mens op mens, de tweede geschiedt door de aanzetting van een „koepok” op de mens.

hunnen, ter bereiking daarvan, met Ons mede werkzaam te zijn". Dwang zit er niet in, wel een zeer dringend verzoek.

Ook de variolatie bleef in 1818 in voege mits zekere voorzorgsmaatregelen. „In den bebouwdten kring der steden of dorpen zal niemand aan zich zelven of aan anderen de kinder-pokken mogen inenten of doen inenten, maar zal alvorens tot die inenting te mogen overgaan, daartoe aan het plaatselijk bestuur moeten worden opgegeven, of door hetzelfde moeten worden aangewezen eene plaats buiten den bebouwdten kring, welke de ingeënt wordende niet voor deszelfs volkomene herstelling zal mogen verlaten" (art. 16).

Artikel 10 van het Besluit is zeer duidelijk; het gaat om een vaccinatiedwang. Doch hij is slechts van toepassing op een deel van de bevolking, meer bepaaldelijk zelfs op één sociale klasse, diegene „welke uit de algemeene of plaatselijke kassen gealimenteerd worden of eenigen onderstand ontvangen". Op het eerste gezicht komt het ergerlijk voor, maar het lijdt geen twijfel dat maatregelen van die aard een nuttig gevolg moesten hebben. Het kwam er noch minder noch meer op aan, kinderen van de hygiënisch minst beveiligde volksklasse garanties te verstrekken tegen de gevaarlijke pokziekte, of zij dat wilden of niet.

Sankties voor niet naleving van de voorschriften werden in het Kon. Besluit niet voorzien. Wel wordt „een gouden gedenkpenning ter waarde van vijftig guldens uitgereikt aan geneesheren en heelmeesters, die zich door het doen van koepok-inenting, zonder daarvoor enige beloning te hebben genoten, bijzonder verdienstelijk gemaakt hebben, echter alleen in geval dat het getal dier gratis gedane inenting de honderd te boven gaat" (art. 9).

Het Kon. Besluit van Willem I gaat uit van de veronderstelling dat zij die voor de inenting konden betalen, hun kinderen inderdaad hadden laten vaccineren. Voor de kinderen die ten laste van de „armbesturen" vielen, moest de overheid instaan en betalen. Op die manier verwachtte men dat een diskriminatie in de middelen tot het bereiken van een noodzakelijk geachte profylaktische immunumaking van de hele bevolking zou vermeden worden.

Het kwam de overheden niet verantwoord voor een belangrijke groep ongevacceerden te laten voortbestaan, want daardoor konden pokkenepidemieën telkens opnieuw uitbreken, daar de besmettingshaarden niet uitgeroeid werden.

Aan de vaccinatiedwang werd streng de hand gehouden. In alle archieven van de tijd stoot men op rapporten, betalingsstaten, rekeningen, klachten, beloningen, uitreikingen van gouden penningen, dagingen, enz. die op de vaccinatie betrekking hebben. Men ontkomt aan de indruk niet dat allerwegen de inspanningen

bestendig werden aangehouden om de vaccinatie op algemene schaal doorgevoerd te krijgen.

Wanneer, na de Omwenteling van 1830, de Belgische onafhankelijkheid uitgeroepen werd, bleven de koninklijke besluiten van 1818 van kracht. Er werd in dezelfde mate en in dezelfde vorm als voordien over gewaakt dat de voorschriften toegepast werden.

Dank zij die, ofschoon slechts binnen bepaalde groepen van de bevolking doorgevoerde, vaccinatiedwang, nam de pokziekte in ons land zienderogen af, maar verdwenen was ze niet. De dwang was niet algemeen en niet sterk genoeg, om te beletten dat kinderen zowel als volwassenen door de mazen van het net konden ontsnappen. Van 1851 tot 1860 waren er in ons land nog gemiddeld 829 variolasterfgevallen per jaar³.

Hier en daar deden zich kleine epidemieën voor die tamelijk vlug konden bedwongen worden, onder meer door een intensivering van de vaccinatie of de variolatie. De frekwentie van deze laatste verminderde evenwel, wanneer men ging inzien dat de voordelen van de vaccinatie groter waren, terwijl zekere gevaren aan de variolatie verbonden bleven. In de medische annalen en statistieken vindt men de sporen van de intensiteit en de plaatsen van die sporadische uitbarstingen van de variola over het Belgische grondgebied in de negentiende eeuw terug.

* * *

In 1895 had de geneeskundige observatie, gepaard aan een beter inzicht in de etiologie van de pokziekte, gemeend zekere gunstige factoren voor het uitbreken van de kwaal, ten dele althans, te kunnen lokaliseren in één sektor van de industrie, te weten in de bewerking van de lompen.

Van deze empirische vaststelling maakte het Koninklijk Besluit van 4 februari 1895 gebruik om de vaccinatiedwang door te voeren ten overstaan van een groep werklieden die, in het bijzonder, aan het besmettingsgevaar blootstaan. Het putte zijn rechtsgronden uit voorafgaande besluiten van 1863 en 1886 betreffende het toezicht op de gevaarlijke en ongezonde bedrijven en werkplaatsen.

Na de onmisbare konsideranten, voortvloeiend uit de adviezen van geleerde genootschappen en inspektiediensten voor de volksgezondheid, luidt de hoofdkonklusie dat de manipulatie van lompen ernstige gevolgen van besmetting, en meer in het bijzonder van de variola meebrengt. En artikel 1 beveelt: „In alle industrieën waar lompen worden behandeld of gesorteerd, namelijk in de loodsen en stapelplaatsen van lompen, in de papierfabrieken en

3. Ontwerp gezondheidswet Berryer 1911, blz. 43.

in de spinnerijen, mogen de nijverheidshoofden, patroons of concessiehouders geen werknemer tot het sorteren, vervoeren of behandelen van lompen toelaten, zonder dat hij een geneeskundig attest heeft voorgelegd waaruit blijkt dat hij de pokken heeft gehad, of met sukses gevaccineerd werd”.

Artikel 2 schrijft voor dat de werknemers aan een revaccinatie moeten onderworpen worden, zodra de pokziekte of de geslaagde vaccinatie ouder is dan 3 jaar, en dit zolang zij in het ongezonde bedrijf werkzaam zijn. De werkgever moest de onkosten van die vaccinaties op zich nemen.

Ofschoon andermaal geen strafsankties voor de niet-naleving van de voorschriften voorzien zijn, behelst het Kon. Besluit van 4 februari 1895 een nieuwe vaccinatiedwang. Deze blijft tot een kleine groep van industriearbeiders beperkt, maar beroept zich, eens te meer, op de eisen van de volksgezondheid. De werknemers worden door de Staat in bescherming genomen, of zij het willen of niet. Indien zij het slachtoffer zouden worden van de variola, stellen zij de hele bevolking aan de ziekte bloot, en dat dient ten allen prijze vermeden te worden.

Een verdere stap op de weg naar volledige vaccinatiedwang wordt gezet door het Kon. Besluit van 31 juli 1897. Het richt zich tot de ouders van schoolgaande kinderen en tot de schoolhoofden, en beroept zich op art. 67 van de Grondwet, op de organieke wetten van 28 september 1884, van 15 september 1895 en van 22 juli 1897 betreffende het lager onderwijs, zowel het officiële als het door de wet erkende en gesubsidieerde, d.i. tot alle scholen die aan het stelsel van de wettelijke inspectie onderworpen zijn.

Dit Kon. Besluit bepaalt de voorwaarden onder dewelke kosteloos lager onderwijs verstrekt wordt. Op straf dat de aanvraag daartoe vanwege de ouders niet ontvankelijk is, moet een attest van vaccinatie met de naam van de vaccinateur voorgelegd worden (Kon. Besl. 31 juli 1897, art. 2 en 8).

Het is opnieuw één volksklasse, die van de onvermogenen en van de minder vermogenen, waarop de dwangmaatregel slaat. In de geest van de vaders van het Kon. Besluit zal wel de overtuiging bestaan hebben, dat zij die voor het onderwijs van hun kinderen betalen, deze kinderen ook tegen de pokken zullen laten vaccineren hebben vooraleer ze naar de school te sturen.

* * *

Uitdrukkelijk komt de vaccinatiedwang en de uitvoering daarvan in de Belgische wetgevende lichamen ter sprake bij de behandeling van het wetsvoorstel-Terwagne, dat een betere organisatie van de verplichte inenting tegen de variolaziekte op het oog heeft

(Kamer, zitting 1901-1902). Verslag waarover werd uitgebracht door volksvertegenwoordiger Dr. J. Delbeke (Kamer, zitting 1902-1903).

Het past, uit de Memorie van Toelichting tot dit ontwerp van wet het een en ander te noteren, om te zien hoe in dat jaar en in die kringen de vaccinatiedwang beoordeeld wordt.

Uitgangspunt was een opflakking van de pokken, zowel op het platteland als in de steden. Men schreef de oorzaak toe aan het ontbreken van een absolute verplichting tot vaccineren voor alle burgers.

In de vreemde was het daarmee anders gesteld. In Duitsland b.v. waren in 1857 slechts 5 personen gestorven, terwijl in sommige gemeenten van België in datzelfde jaar 5 personen per week stierven. In Londen bedroeg het sterftcijfer in 1897 0,0005 per duizend, doch nadat in Engeland in dat jaar, uit gewetensbezwaren, de vaccinatiedwang opgeheven werd, liep het sterftcijfer geweldig op. In het Zwitserse kanton Bern verging het in 1901 precies op dezelfde manier.

Een andere overweging luidde dat de Belgische Staat in 1882 te Kuregem het Koepokinstituut had opgericht, en dat het derhalve niet verantwoord was als men door het opschorten of het verzwakken van een algemene vaccinatiedwang de pokziekte zou toelaten het hoofd weer op te steken. Het zou een beschaafd land onwaardig zijn een ziekte te bestendigen waartegen het gewapend is.

Drie commissies van de Kamers keurden het voorstel van wet goed, twee verwierpen het. Een zesde commissie onthield zich. De centrale commissie stond afwijzend. Onder meer omdat het voorgestelde middel om de pokziekte voorgoed te bezweren (d.i. de vaccinatiedwang) niet strookte met 's lands zeden. Onze medeburgers zijn wars van verplichting, heette het, en dat zou meebrengen dat de anti-kampagne die vanuit andere landen gevoerd wordt, hier een vruchtbare bodem zou aantreffen, waardoor meer en meer personen zich aan de vaccinatie zouden onttrekken, en aldus het gevaar voor opflakking van de variola in de hand werken. Als men de verplichting voor de pokken invoert, waarom dan niet voor difterie, hondsdolheid, tuberculose? Zonder dwang heeft België in de strijd tegen de besmettelijke ziekten aanzienlijke vooruitgang geboekt, waarom niet voortgaan op die weg? In 1902 stierven in gans het land 335 personen aan de pokken, maar de centrale commissie van de Kamer was toch van oordeel dat dit niet genoeg was om een nieuwe inbreuk op de persoonlijke vrijheid te billijken. Derhalve werd geadviseerd het wetsvoorstel te verworpen.

Tegen de stelling van de herauten der absolute vrijheid in, legde een minderheid van de centrale kamerkommissie een nota neer. Zij nam het niet dat de meerderheid die 335 Belgische varioladoden in 1902 „niet genoeg vond om een nieuwe inbreuk op de vrijheid te wettigen”. Voor de heren van de minderheid waren die 325 sterfgevallen reeds te veel, en zij stelden voor het wetsontwerp Terwagne goed te keuren (vergadering van 8 juli 1903).

Het voorstel kwam niet in de openbare vergadering en het werd ook geen wet. Twee diametraal tegengestelde standpunten werden in de bespreking ingenomen, men liep verloren in beschouwingen over de individuele vrijheid en hield met de ravages van de pokziekte geen rekening. Men was niet rijp voor maatregelen waardoor meer dan driehonderd mensen hadden kunnen gered worden, al kostte het wat kleine onaangenaamheden bij duizenden anderen. Appreciaties over zulke dingen zijn aan de tijd gebonden.

* * *

In 1911-1912 kwam de vaccinatiedwang opnieuw ter spraak in de Belgische wetgevende lichamen; hij maakte deel uit van een breed opgezet ontwerp van gezondheidswet, voorgedragen door de heer P. Berryer, minister van Binnenlandse Zaken die de volksgezondheid in zijn bevoegdheid had (Kamer, vergadering 12 november 1912).

Art. 5 zegt: „De koepokinenting in den loop van het eerste levensjaar en de herinenting in den loop van het elfde en het een en twintigste jaar zijn verplichtend, behalve de verzachtingen welke zullen toegelaten worden door het uit te vaardigen reglement van uitvoering voor de toepassing dezer beschikking. De vader en, bij ontstentenis, de moeder, de voogd of elke persoon die de bewaking of de verantwoording van den minderjarige heeft, zijn persoonlijk verplicht dit voorschrift na te komen, wat betreft de inenting en de eerste herinenting”.

Artikel 31 bepaalt: „De inbreuken op de beschikkingen van deze wet en van de reglementen, uitgevaardigd voor de uitvoering ervan, worden gestraft met een geldboete van 8 dagen tot één maand, of enkel met één dezer beide straffen”.

Dit was de vaccinatiedwang in zijn zuiverste vorm. Hij gold voor de kinderen van alle bevolkingsklassen zonder onderscheid. Door met de kinderen te beginnen, hoopte men op de meest efficiënte wijze een algemene immuniteit te bereiken, en onder de kinderen waren ook de ziekte- en sterftcijfers het hoogst. Volwassenen die nog niet gevaccineerd werden, vielen evenwel niet onder de toepassing van de wet; zij konden door de ziekte aangestast worden en een gevaar voor de anderen uitmaken.

De zeer uitgebreide memorie van toelichting (210 bladzijden) die het ontwerp van wet bij de wetgever inleidt, maakt o.m. de historiek op van de strijd tegen de pokken (blz. 43-56). Men leest er dat de epidemieën van variola in de jaren 1871, 1872 en 1903 in België een sterfte hadden van respectievelijk 21315, 8706 en 1630 gevallen. En, voegt het stuk er aan toe: zonder overdrijven mag het getal overlijdens door zes of zeven vermenigvuldigd worden „bij gebrek aan verplichte kennisgeving”. En dat voor een ziekte „die van alle ziekten het gemakkelijkst kan vermeden worden”.

Slechts op 5 mei 1914 werd het verslag over het wetsontwerp Berryer, met o.m. de vaccinatiedwang, ingediend. Tijdens de bespreking luchtte zich opnieuw de vrees voor een te verregaande aantasting van de persoonlijke vrijheid. Men sprak van een schending van het natuurrecht. De centrale commissie keurde niettemin het verslag met een grote meerderheid goed. Er werd te dier gelegenheid nog even aan herinnerd, dat in België de vaccinatiedwang enkel voor sommige bevolkingsgroepen geldend was. In de provincies die de inenting op eigen hand verplicht hadden gemaakt, werd de wettelijkheid daarvan betwist, en had men van de loco-voorschriften dienaangaande moeten afzien.

Wegens het uitbreken van de oorlog, op 4 augustus 1914, is het ontwerp-Berryer nooit wet geworden en stond men na het einde van Wereldoorlog I even ver als tevoren van de vaccinatiedwang verwijderd.

In de buitengewone zitting van 1939 (Kamer, vergadering van 5 september 1939) werden sommige ontwerpen uit de globale gezondheidswet-Berryer 1911 gelicht, en tot wet gestemd. De bepalingen betreffende de vaccinatie vielen er niet onder; dienaangaande bleef dus alles bij het oude van 1818, 1895 en 1902.

* * *

In 1945 lag een nieuw ontwerp van gezondheidswet klaar. Bij de bespreking was de vaccinatiedwang weerom de steen des aanstoots, al bleek vrij spoedig dat de meningen omtrent de vrijheid van de enkeling veranderd waren. Zo werd geproklameerd: „De persoonlijke vrijheid moet geërbiedigd worden. Het is echter onbetwistbaar dat de persoonlijke vrijheid van een zieke, hoe eerbiedwaardig ook, niet kan eischen: een verkrachting van het recht op vrijwaring tegen de besmetting der personen die met hem samen wonen”. (Verslag van Dr. P. Clerckx, Kamer, 25 april 1945). De zorg voor de volksgezondheid werd dan toch de opperste wet.

Tegen de verplichting bleef men in sommige kringen gekant, en men achtte het niet wenselijk de enkelingen en de geneesheren dwang op te leggen. De Commissie van Volksgezondheid van de Kamer oordeelde dat de Regering door middel van koninklijke besluiten of anderszins, doeltreffender en vlugger moest kunnen ingrijpen dan het parlement met een kaderwet. In de zitting van de Kamer d.d. 29 mei 1945 werd nog wat nagekaart over de individuele vrijheid, enz., doch vruchteloos.

Het geheel van de gezondheidswet waarin de vaccinatiedwang besloten lag, werd ten slotte door Kamer en Senaat goedgekeurd; het was de wet van 1 september 1945.

Zich beroepend op die wet regelde het Regentsbesluit van 6 februari 1946 de hele aangelegenheid. Art. 1 bepaalt: „De koepokinenting is verplichtend tussen de derde en de twaalfde maand na de geboorte”. De inbreuken op het besluit werden gestraft (art. 31 van het wetsontwerp-Berryer werd overgenomen).

Er was nu geen ontkomen aan: niemand kon nog door de mazen van het net ontglippen. Mochten enkele schaarse ongevaccineerde volwassenen overgebleven zijn, dan waren dat relikten uit de tijd van de absolute vrijheid, maar die zouden spoedig uitgestorven zijn. Voortaan kon men er zich laten op voorstaan dat de hele Belgische bevolking immuun gemaakt was tegen de variola.

In alle sectoren van het maatschappelijke leven blijft men op zijn hoede en snijdt men de pas aan de pokziekte af, door middel van de vaccinatiedwang. Openbare besturen, lucht-, spoor- en zeevaartmaatschappijen, havenbesturen, schoolbesturen, levensverzekeringsmaatschappijen, enz. nemen alle gelegenheden te baat om hun ondergeschikten en gegadigden de antivariola-vaccinatie csq. revaccinatie op te leggen; ze weigeren stelselmatig de in uitzicht gestelde gunsten en voordelen, zo men zich niet onderwerpt. Het dwangbuis wordt hermetisch toegehaald.

* * *

De voorafgaande beschouwingen hebben betrekking op de burgerlijke administratie en gelden zowel in vredes- als in oorlogstijd.

Voor het leger, dat in zekere mate, en in het verleden meer dan nu, een staat in de staat is, en waarvoor in alle geval, bijzondere voorschriften uitgevaardigd worden, lag het met de vaccinatiedwang lichtjes anders. Tijdens de twee oorlogen die ons land in zijn bestaan doorgemaakt heeft, verliep het helemaal anders: oorlogsrecht is noodrecht.

In vreedestijd zijn de eisen voor de gezondheid van de militairen nagenoeg dezelfde als die van de gewone burger. Bovendien maakt

de nauwe maatschappelijke omgang tussen beide bevolkingsgroepen een bijzondere waakzaamheid noodzakelijk, opdat de nalatigheid van de ene niet ten nadele van de andere uitdraaie. Het zou toch al te dwaas zijn, de profylaktische immunumaking van de ene groep niet in overeenstemming te brengen met die van de andere. Waarom het pokkengevaar laten bestaan in het leger, en het met wetsdwang bestrijden buiten het leger? Een gesynkroniseerd parallelisme in de twee groepen, kon men niet uit de weg gaan.

De eerste wetsbepaling betreffende de vaccinatie in het leger is het besluit van 1 februari 1821, luidend als volgt:

„98. De officieren van gezondheid van de korpsen zijn, in het bijzonder, verplicht om de personen van het korps op te sporen, welke in de termen vallen om te moeten worden gevaccineerd. Indien er ten deze nalatigheid mogt plaats hebben, zal zulks seriëuselijk worden gecorrigeerd.

99. Alle militairen, welke, na eenigen tijd van het korps absent geweest te zijn hetzelfde rejoineren, zullen, zodra mogelijk, gevisiteerd worden, ten einde nategaan of zij met geene besmettelijke ziekte behebt zijn, en tot zoo lang zulks niet is geschied, zal aan dezelfde eene halve furniture worden gegeven. Ook alle nieuw aankomende manschappen moeten, op gelijke wijze, worden gevisiteerd en tevens ondervraagd of zij de kinderziekte hebben gehad ⁴, of reeds met de koepokstof ingeënt zijn geworden” ⁵.

In deze voorschriften ligt voor de soldaten dezelfde vaccinatie-dwang besloten, als in het Kon. Besl. van 18 april 1818 voor de armlastige kinderen.

Het eerste reglement betreffende de gezondheidsdienst van het Belgische leger, is dat van 14 juli 1831, d.i. één week vóór de troonsbeklimming van Leopold I op een tijdstip toen het Koninkrijk nog op losse schroeven stond. Het was getekend door Baron Faily, minister van Oorlog. Over de koepokinenting het volgende: „Art. 86. Les médecins des corps auront un soin particulier de s'assurer si les hommes existant au corps ou ceux qui y arrivent, soit comme volontaires, soit comme miliciens, ont été vaccinés; ils vaccineront le plus tôt possible ceux qui ne l'ont pas été, et feront aussi de fréquentes recherches pour empêcher qu'aucun soldat n'échappe à cette importante investigation”.

Dit ministerieel besluit vindt zijn gewettigheid in de volgende

4. De kinderziekte wil in die tijd zeggen: de pokziekte.

5. *Rec. Milit. bevattende de wetten, besluiten en orders betreffende de Koninklijke nederlandsche Landmagt*, 1821, dl 1, blz. 149. Reglement op den geneeskundigen Dienst bij de Landmagt gearresteerd door den Commissaris Generaal van Oorlog ten gevolge van zijner Majesteits besluit van den 9den december 1819.

alinea : „Vu l'art. 4 de l'arrêté du 9 décembre 1819 disposant que : Notre Commissaire Général de la Guerre arrêtera le plus tôt possible un règlement complet sur le service de santé de l'Armée.”

Weigeren zich te onderwerpen aan de voorschriften tot vaccinatie of de revaccinatie wordt krachtens art. 27 van het Tuchtreglement (uit 1815, maar nu nog altijd van kracht) disciplinair gestraft. Onder de toepassing daarvan vallen „alle zoodanige handelingen en gedragingen, welke met de instandhouding eener goede discipline en krijgstuicht in de militaire dienst onbestaanbaar zijn”.

Door een ministeriële omzendbrief van 20 juni 1875, werd, omdat daaromtrent twijfel was ontstaan, de wederinenting uitdrukkelijk voorgeschreven in het Reglement op de Gezondheidsdienst van het Belgisch Leger van 1 juli 1874.

Ten gevolge van sommige moeilijkheden van juridische aard (Kamer, 1959-1960, nr. 564, 1, besliste de wetgever door de wet van 8 maart 1962, paragraaf 2 bij art. 98 van de dienstplichtwet in te voegen, luidend : „Behoudens de gevallen waarin er geneeskundige tegenaanwijzingen zijn, kunnen de militairen verplicht worden preventieve vaccinaties en inentingën te ondergaan waarvan het aantal, de aard en de toepassingsmodaliteiten door de Koning worden bepaald”. Deze modaliteiten zijn vervat in het Kon. Besl. van 20 juni 1962.

Het is dus sinds het ontstaan van de Belgische staat dat de profylaktische inenting tegen de pokken aan allen die tot het leger behoren opgelegd werd. Deze maatregel is een gelukkig komplement van de voorschriften die ter zake voor de niet-militairen geldend waren. Maar het moest tot 1962 aanlopen voordat alle gaatjes in het profylaktische vangnet hermetisch dichtgingen.

* * *

De volksgezondheid is een zaak van de landsbesturen. Uit goed overwogen bedoelingen wilde men het hebben van de profylaxis, en werd alles daarop gericht.

De variolatie of de opzettelijke besmetting met een afgezwakte etter uit een mensenpok, ten einde een kind voor een latere kwaadaardige pokkenbesmetting onvatbaar te maken, werd sinds Lady Montague (ca. 1718-1721) in West-Europa te gelegener tijd, en meestal in de beter gestelde kringen toegepast. Sinds onheugelijke tijden was die variolatie, door middel van etter van menselijke pokzweren afkomstig, in China en andere landen uit het Verre Oosten in gebruik. Men trotseerde een klein gevaar, om aan het veel grotere gevaar van een massale epidemie te ontsnappen.

Omdat er een zeker uitbreidingsgevaar naar bredere kringen aan verbonden was, isoleerden de gemeentebesturen uit onze ge-

westen, voorzorgshalve, de toevallige slachtoffers van de variolatie in bewaakte huizen. Ook dat was een vorm van dwang.

Het Ancien Régime vaardigde de wet van 16-24 augustus 1790 uit, waardoor de gemeentebesturen de opdracht kregen „door voldoende voorzorgen een einde testellen aan de rampen en kwalen ... zoals besmettelijk heerschende ziekten onder mensen en dieren” (Ontwerp Gezondheidswet Berryer, 1). Van een variolatie-dwang was daarin geen spraak.

De eerste dwangmaatregel dagtekent van 18 april 1818. De strikt persoonlijke vrijheid kreeg hierdoor een deuk. Meer dan een eeuw lang werd over dat vrijheidstema, binnen en buiten de wet-gevende kamers geprakkezeerd. Het gezond verstand heeft slechts in 1946 gezegevierd.

Edward Jenner legde in 1798 de wetenschappelijke basis voor de profylaktische immuniteit van enkelingen en volken tegen de variola, een van de ergste gesels van de maatschappij. Uit kracht van die publikatie werd in België het maximum en het optimum bereikt met het Kon. Besluit van 6 februari 1946. Vrij laat, en slechts door een maatregel, die naar het gevoelen van de laatste paladijnen der onaantastbare persoonlijke vrijheid, door niets te billijken was.

Naar aanleiding van een jaren aanlopende betwisting daar-omtrent, verscheen het woord „vaccinatiedwang” in het Neder-landse woordgebruik hier te lande, en heeft het zich in zijn volle betekenis gehandhaafd. Vond men het woord „vaccinatieplicht” wellicht te eufemistisch ?

* * *

Bij verschillende gelegenheden werd gepoogd een parallel te maken tussen de evolutie van de wettelijke leer- csq. schoolplicht en de wettelijke verplichting tot inenting tegen de pokziekte in ons land.

De studie van de factoren die tot de ene en tot de andere verplichting geleid hebben, en de fazes die de realisatie daarvan met hun eigen karakter doorgemaakt heeft, sluiten een strikt parallelisme volkomen uit. Het volstaat in dat verband te ver-wijzen naar een zeer recente historische bijdrage over de leerplicht in België⁶.

Er was ten eerste, en vooral, de geladenheid waarmede de be-sprekingen binnen en buiten het Belgisch Parlement betreffende de leerplicht gepaard gingen. Zware ideologische en politieke kon-flikten zijn daar jarenlang het kenmerk van geweest.

6. M. de Vroede, *De Weg naar de algemene leerplicht in België*, Bijdr. en Mededel. betr. Geschied. der Nederlanden, dl 85, 1970, 141-166.

Het invoeren van de vaccinatiedwang daarentegen bleef gespaard van levensbeschouwelijke en religieuze strubbelingen, waarbij heel het land op stelten werd gezet. Alles verliep in een vreedzame, bijna academische atmosfeer, die de buitenwereld niet beroerde, en bleef in een cenakel van geleerde artsen, hygiënisten, administratief ingestelde salonjuristen en, om de dertig jaar, van enkele wakkerschietende parlamentsleden.

De tegenstelling tussen de opgezweepten enerzijds, en de bejaarden anderzijds, is sprekend. Voor het fysieke welzijn van de bevolking komt men traag op dreef, behoudens een plotselinge ramp in groot formaat; doch wanneer ideologieën aan bod zijn, stijgt de temperatuur vlug tot gloeihitte omhoog, laat ze fluks weer op en koelt ze traag af.

In 1818 werd de eerste stap naar de vaccinatiedwang gezet. Het duurde tot 1946 voordat die dwang algemeen werd. De leerplicht kwam pas in 1842 op de politieke programma's, en werd door de wet van 19 mei 1914 ingevoerd. In beide gevallen begon het met het kind. Voor de leerplicht kon het uit de aard van de zaken niet anders, voor de vaccinatiedwang was het de beste manier om de hele bevolking van jongs af tegen de pokken immuun te krijgen.

Een zeker punt van overeenstemming tussen leerplicht en vaccinatiedwang was wel de sociale interferentie. De gegoede klassen waren spoedig voor variolatie of vaccinatie gewonnen, en aanvaardden alle in den beginne daarmee verbonden risico's. Geestelijke ontwikkeling wees hun de rationele weg. Gebrek aan geestelijke ontwikkeling belette de volksklasse te zien waar het welbegrepen belang van haar kinderen lag.

Voor de leerplicht was het op weinig details na precies hetzelfde. Alleen dwang van hogerhand kon het analfabetisme doen verdwijnen; alleen dwang van hogerhand kon de pokken doen verdwijnen. De leerplicht haalde het reeds in 1914, de vaccinatiedwang pas tweeëndertig jaar later.

In de strijd voor de realisatie werd in beide gevallen en vanuit dezelfde hoek, de snaar van de persoonlijke vrijheid getokkeld. Een algemene instemming, zonder voorbehoud, kon niet bereikt worden.

In de bemoeiingen van het Belgische landsbestuur om zijn onderdanen de weldaden van de profylaktische immuniteit tegen de gevaarlijke pokziekte bestendig te geranderen, werd eens te meer het gevleugelde woord van Lacordaire bewaarheid: „Entre le faible et le fort, c'est la liberté qui opprime, et la loi qui affranchit”.